

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра політології та публічного управління

ШУСТЕР ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність: _____ 054 _____ « _____ СОЦІОЛОГІЯ _____ »
код назва спеціальності

Освітньо-професійна програма Соціальний аналіз. Консалтинг. Управління
назва

Робота на здобуття освітнього ступеня « Бакалавр »

Науковий керівник:

КУЗЬМУК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

кандидат соціальних наук, доцент кафедри
політології та публічного управління

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри _____

від _____ 201_ р.

Завідувач кафедри (_____) _____

(підпис)

ПІБ

АНОТАЦІЯ

Шустер Вікторія Володимирівна. Міграційні процеси в умовах воєнного стану в Україні: соціологічний аналіз. Кваліфікаційна наукова робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр». Спеціальність 054 «Соціологія». Освітньо-професійна програма: «Соціальний аналіз. Консалтинг. Управління». Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024.

У дослідженні проведено аналіз міграційних процесів в Україні в контексті воєнного стану. Використано теоретичні підходи до вивчення міграцій, визначено фактори, які впливають на міграцію населення. Проаналізовано історичні аспекти міграційних процесів в Україні, характеризовано сучасні міграційні потоки, визначено вплив воєнного стану на внутрішню та зовнішню міграцію. Застосовано соціологічні методи дослідження для аналізу результатів міграційних процесів, виявлено основні проблеми та виклики, пов'язані з міграцією в умовах війни.

Розділ 1: Теоретичні основи вивчення міграційних процесів: У цьому розділі проаналізовано теоретичні аспекти міграційних процесів. Визначено різні види міграції, такі як внутрішня та зовнішня, тимчасова та постійна, економічна та політична, та їх взаємозв'язок з соціальними та економічними чинниками. Розділ 2: Аналіз міграційних процесів в Україні в умовах воєнного стану: У цьому розділі досліджено історичний контекст міграційних процесів в Україні та їхній вплив на сучасний стан. Особлива увага приділяється характеристиці сучасних міграційних потоків та їхньому впливу на соціально-економічні процеси в країні, особливо в умовах військового конфлікту. Розділ 3: Соціологічний аналіз міграційних процесів під час воєнного стану: Результати соціологічних досліджень вказують на складність ситуації та потребу в розвитку ефективних стратегій управління міграційними процесами. Особлива увага приділяється ідентифікації основних проблем та викликів, що виникають у суспільстві через масову міграцію в умовах воєнного конфлікту. Це дозволяє зрозуміти глибину та масштаби впливу воєнного стану на міграційні процеси та розробити ефективні стратегії відповіді на ці виклики.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	7
1.1. Поняття та види міграції	7
1.2. Теоретичні підходи до вивчення міграційних процесів	11
1.3. Фактори, що впливають на міграцію населення	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	21
2.1. Історичні аспекти міграційних процесів в Україні.....	21
2.2. Характеристика сучасних міграційних потоків в Україні	27
2.3. Вплив воєнного стану на внутрішню міграцію	31
2.4. Зовнішня міграція під час воєнного конфлікту	37
РОЗДІЛ 3. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	44
3.1. Методи та підходи соціологічного дослідження міграційних процесів	44
3.2. Результати соціологічних досліджень міграційних процесів в Україні	46
3.3. Основні проблеми та виклики, пов'язані з міграцією в умовах війни ..	51
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність теми. Міграційні процеси в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальними, оскільки мають величезний вплив на соціально-економічну та демографічну структуру країни, а також на міжнародну спільноту. З початком повномасштабної війни в лютому 2022 року, мільйони українців були змушені покинути свої домівки, що спричинило одну з найбільших міграційних криз у Європі з часів Другої світової війни. Це явище породжує численні гуманітарні виклики, зокрема, щодо забезпечення переселенців житлом, роботою та інтеграцією в нові громади. Економічний вплив цієї кризи відчувають не тільки Україна, де відтік населення поглиблює кадрові втрати, але й країни, які приймають біженців, що вимагає від них адаптації політики прийому та інтеграції. Міграційні процеси також суттєво змінюють соціальну структуру регіонів, створюючи нові демографічні та культурні реалії. Розуміння цих процесів та їх наслідків є необхідним для формування ефективних державних та міжнародних стратегій з підтримки мігрантів і подолання викликів, з якими стикаються як Україна, так і світова спільнота.

Мета - всебічний соціологічний аналіз міграційних процесів, які відбуваються в Україні в умовах воєнного стану, спричиненого повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації.

Завдання дослідження:

1. Дослідити основні причини, які змушують людей залишати свої домівки в умовах воєнного стану, включаючи безпеку, економічні умови, руйнування інфраструктури та інші фактори, що впливають на рішення про переселення.
2. Визначити обсяги міграційних потоків як внутрішніх, так і зовнішніх, а також основні напрямки переміщення населення. Це включає вивчення регіонів, які приймають найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та країн, що стали основними пунктами призначення для українських біженців.

3. Оцінити рівень соціальної підтримки та допомоги, яку отримують мігранти, а також їхні потреби та виклики.

4. Проаналізувати ефективність державних і міжнародних програм підтримки мігрантів, включаючи гуманітарну допомогу, правову підтримку та політики інтеграції.

5. Дослідити вплив міграційних процесів на соціальну структуру та культурний ландшафт як приймаючих регіонів, так і громад, що залишились у місцях конфлікту.

Об'єкт - міграційні процеси, які виникли в Україні внаслідок введення воєнного стану та збройного конфлікту, що почався з вторгнення Російської Федерації у 2022 році.

Предмет дослідження - соціально-економічні, гуманітарні та культурні аспекти міграційних процесів в умовах воєнного стану в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження мають важливе практичне значення для розробки та вдосконалення стратегій і політик підтримки мігрантів в умовах воєнного стану в Україні. Вони можуть бути використані урядом України та місцевими органами влади для ефективного планування та реалізації політик підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і біженців, зокрема програм житлового забезпечення, працевлаштування, медичної та соціальної допомоги. Дані дослідження також можуть стати цінним ресурсом для міжнародних і неурядових організацій, таких як ООН, ЄС, Червоний Хрест та інші гуманітарні установи, допомагаючи їм краще розуміти потреби українських мігрантів та підвищувати ефективність надання гуманітарної допомоги та соціальної підтримки. Крім того, дослідження надає рекомендації для приймаючих громад та країн щодо інтеграції українських біженців, включаючи розробку освітніх і мовних програм, підтримку у працевлаштуванні, а також сприяння культурній адаптації та соціальній взаємодії. Аналіз соціально-економічних наслідків міграції може сприяти розробці економічних стратегій для підтримки регіонів, які приймають ВПО, забезпечення їх стабільного розвитку

та максимізації внеску мігрантів в економіку. Вивчення психологічних аспектів міграції дозволяє створити програми психологічної підтримки для переселенців, включаючи консультативні служби та психотерапевтичні втручання, що сприятиме їхній адаптації та поліпшенню якості життя. Крім того, результати можуть бути використані для оцінки поточних програм допомоги переселенцям і розробки рекомендацій щодо їх удосконалення, роблячи ці програми більш цільовими та ефективними, враховуючи реальні потреби мігрантів. Таким чином, це дослідження має потенціал значно покращити управління міграційними процесами в Україні та підтримку мігрантів як на національному, так і на міжнародному рівні.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Поняття та види міграції

Сучасний етап розвитку міграційних процесів відрізняється тим, що в тій чи іншій мірі міграційні потоки охоплюють усі країни світу, а масштаби міграції обчислюються вже сотнями мільйонів людей, які щорічно перетинають державні кордони з різних причин і з різними цілями, що дозволяє говорити про глобальний характер цього суспільного явища. За даними Глобальної комісії з міжнародної міграції, у світі наразі налічується понад 250 мільйонів мігрантів, включаючи близько 10 мільйонів біженців. Міграція населення відіграє величезну роль не тільки в соціальному, економічному і демографічному розвитку більшості країн світу, але й є одним з важливих чинників функціонування всього світового господарства та об'єктом міжнародного регулювання. Залучення іноземних працівників за пріоритетними спеціальностями відповідно до потреб держави у сфері міграції є необхідністю для економічного розвитку [13]. Одним із джерел збільшення чисельності населення країни є прибуття в неї мігрантів на постійне місце проживання. Однак проблеми міграції мають і політичний характер, оскільки пов'язані з перетином національних кордонів значною кількістю людей, формуванням на території країни імміграції великих за розмірами громад з нестабільною міграційною поведінкою, що згодом сприяє підвищенню соціальної напруженості всередині країни.

На сьогоднішній день, у зв'язку з масовими потоками вимушеної міграції, ситуація змінилася. Основний акцент у розвитку міграційного законодавства спрямований на використання міжнародної міграції для динамічного притоку професійних працівників, стабільного розвитку економіки і суспільства, збагачення національних культур, а в підсумку - покращення соціально-політичного стану в країні.

Виходячи з визначень поняття міграції, виділяють два основних її типи: міжнародна (міждержавна) та внутрішня (внутрішньодержавна).

Міжнародна міграція, як і міграція в цілому, є складним і багатограним процесом, що має тривалу історію. Значне збільшення масштабів міжнародної міграції все більше посилює її вплив на ті чи інші держави і регіони. Тому, враховуючи сучасний розвиток міграційних процесів, можна виділити найбільш точно визначення міжнародної міграції населення, яка являє собою територіальні переміщення людей через державні кордони, пов'язані зі зміною постійного місця проживання, громадянства або з перебуванням у країні в'їзду, що має безповоротний, сезонний або тимчасовий та маятниковий характер.

Головними відмінними рисами міжнародної міграції в порівнянні з внутрішньою міграцією є кілька важливих, притаманних лише їй, ознак [8]:

- державний нагляд за міграційними переміщеннями через державні кордони мігрантів і подальшим їх перебуванням у країні,
- ступінь відкритості держави до зовнішнього світу, прагнення держави до інтеграції або ізоляції,
- політика держави на ринку праці, з питань надання притулку та боротьби з незаконною міграцією.

Для виявлення складових міграційного процесу, його меж і масштабів можна провести аналіз видів міграції.

За тимчасовим характером виділяють наступні види міжнародної міграції, які мають найбільше значення, оскільки пов'язані з розвитком самого суспільства і його продуктивних сил:

- Безповоротна (міграція на постійне місце проживання);
- Довгострокова міграція;
- Тимчасова (сезонна);
- Короткострокова міграція;
- Маятникова міграція.

Трудова міграція (міграція робочої сили) – це тимчасова міграція з метою працевлаштування і виконання робіт (надання послуг). Вона, як правило, має добровільний і повернений характер після її завершення.

На сьогодні трудова міграція складає основу міграційних потоків, і саме до неї прикута увага державних органів, а також міжнародних організацій, що займаються питаннями міграції.

При цьому особливе значення має територіальна мобільність на ринку праці, яка передбачає переміщення трудових мігрантів з метою легального або нелегального працевлаштування в країні в'їзду. Трудова міграція включає в себе довгострокову, сезонну та маятникову міграції.

Незаконна міграція – це в'їзд у країну, перебування та виїзд з її території іноземних громадян з порушенням чинного законодавства цієї держави, яке регулює порядок в'їзду, перебування, транзитного проїзду іноземців, а також довільна зміна іноземними громадянами свого правового становища під час перебування на території країни в'їзду.

Проблема незаконної міграції, її наслідків і можливостей регулювання є центральною у міграційній політиці, яку проводять уряди багатьох держав. Серйозність цієї проблеми пов'язана зі складністю визначення кількісних параметрів цього явища, які значно перевищують офіційно реєстровані дані про міграцію [21]. Неоднозначність і невизначеність викликаних наслідків міграції, концептуальна недопрацьованість проблеми незаконної міграції створює нестабільність соціально-політичного та економічного становища у багатьох країнах і регіонах, породжуючи нові потоки імміграції.

Розширенню масштабів незаконної міграції та підвищенню її мобільності в значній мірі сприяють: проблеми у законодавстві та механізмі його реалізації, "прозорість" кордонів, підвищення мобільності міграції, активізація кримінальних структур і корумпованих елементів, які використовують міграцію як засіб наживи, слабка договірно-правова база між державами та неузгодженість дій через особливості їхньої національної

політики, зокрема, непослідовність і суперечливість застосовуваних державами заходів по боротьбі з незаконною міграцією.

Загалом, відзначається той чи інший позитивний ефект міграції для приймаючих держав і держав, що відправляють мігрантів, який виражається в зменшенні регіонального перенаселення, притоку грошових переказів у депресивні райони, утворенні міжтериторіальних економічних і соціальних зв'язків, взаємній дифузії культури, зростанні політично інтегруючої ролі центрів тяжіння мігрантів у масштабах країни, покращенні її становища у міжнародній системі розподілу праці, більш повному підключенні до світових трудових ресурсів та інформаційних потоків [9].

У країнах масової еміграції ставлення до цього явища є двояким. З одного боку, зрозуміло, що еміграція, особливо кваліфікованих кадрів, завдає певної шкоди національній економіці. З іншого боку, припинення еміграції може викликати різке погіршення соціально-економічної ситуації в країні (безробіття, соціальна незахищеність тощо), зниження рівня безперервного надходження переказів від своїх громадян-емігрантів, а отже - захист їхніх інтересів у приймаючих країнах.

При оцінці імміграційної ситуації та визначенні країн імміграції та еміграції використовуються різні коефіцієнти, зокрема, коефіцієнт імміграції, коефіцієнт міграційного приросту населення, коефіцієнт чистої міграції та коефіцієнт еміграції. Як правило, всі ці коефіцієнти вимірюються в проміле (‰), тобто кількість подій на 1000 населення.

Коефіцієнт імміграції – це відношення кількості іммігрантів, які прибувають у країну, до середньої чисельності населення цієї країни за певний період (рік).

Коефіцієнт міграційного приросту – це відношення різниці між прибулими та вибулими за певний період (рік) до середньої чисельності населення даної місцевості за цей період (рік).

Коефіцієнт чистої міграції – це відношення різниці між іммігрантами та емігрантами за певний період (рік) до середньої чисельності населення даної країни або регіону за цей період (рік).

Коефіцієнт еміграції – це відношення кількості емігрантів, які покидають країну, до середньої чисельності населення цієї країни за певний період (рік).

1.2. Теоретичні підходи до вивчення міграційних процесів

Дослідження трудової міграції стали предметом вивчення порівняно нещодавно. Активна розробка теорій трудової міграції розпочалася в 60-х роках ХХ століття. Значно більш детально розроблені теорії людської праці як складової виробничих сил, а також теорії ринку праці. Відповідно до запропонованої Якубом Бійяком класифікації міграційних теорій, що узгоджується з розробкою Ханьї Злотник, основні групи міграційних теорій – це економічні, соціологічні, географічні та змішані [15]. В рамках даного дослідження нас будуть цікавити економічні теорії міграції населення.

Згідно з дослідженням д. е. н., проф. Швець М., економічний підхід до вивчення міжнародної міграції населення включає більше 20 різних наукових напрямків, теорій і концепцій [8]. Розглянемо ті з них, які прямо чи опосередковано стосуються трудової міграції. Зазначимо, що всі економічні підходи до пояснення природи трудової міграції розглядають її як механізм перерозподілу робочої сили. У цих теоріях різняться фактори, що зумовлюють міграційний рух, а також його ефекти. Розглянемо деякі з теорій міграції з точки зору пояснення факторів, механізмів та наслідків трудової міграції для індивідів (трудових мігрантів), домогосподарств та економіки в цілому.

1. Меркантилізм – один із перших західних наукових напрямків, що включив у дослідження міжнародну міграцію населення. Розглядаючи володіння грошима (золотом) та зростання населення як джерело процвітання держави, такі автори, як Т. Мен, Ж.-Б. Кольбер (XVII ст.) та інші, надавали пріоритет залученню іноземних робітників, особливо ремісників, і робили

акцент на забороні еміграції своїх громадян. Трудові іммігранти, за умови відсутності еміграції, розглядалися як джерело збільшення чисельності населення та поліпшення його добробуту. Згідно з положеннями меркантилістів, запорука багатства криється у прибутку, який можна отримати тільки від експорту товарів. Водночас експорт робочої сили може підвищити вартість праці і, відповідно, знизити норму прибутку.

2. Класична політична економія розглядала міжнародні та внутрішні трудові міграції. Головний постулат її автори (А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Міль, Д. Стюарт та інші) бачили у «взаємовпливі та взаємодоповнюваності експорту капіталу і робочої сили». Так, А. Сміт виступав за абсолютно безперешкодне міжнародне переміщення капіталу, товарів і робочої сили, щоб «ринкові сили могли максимально сприяти економічному розвитку і зменшенню бідності». Д. Рікардо і А. Сміт вважали, що трудові ресурси під впливом невидимої руки ринку через регуляцію попиту і пропозиції переміщуються у ті сфери, де вони найбільш необхідні. Таким чином, мобільність робочої сили завдяки попиту і пропозиції на ринку праці є природним саморегулюючим процесом, протікання якого зумовлено переважно диференціацією рівня заробітної плати. Цей процес необхідно стимулювати відсутністю обмежень на вільний розвиток ринку.

3. Марксизм – інший науковий напрямок, який досить повно обґрунтував сутність міграції населення, і в першу чергу, його працездатної частини. Засновники марксизму, К. Маркс і Ф. Енгельс, присвятили міграції кілька робіт, висновки з яких актуальні й сьогодні. Серед основних теоретичних положень марксизму, що стосуються міграції робочої сили, можна виділити такі два основні постулати.

По-перше, розвиток капіталістичного світового господарства породжує взаємозалежність еміграції та імміграції робочої сили, зумовлену різницею у ступені її експлуатації, умовах праці та заробітної плати, що становить дійсну основу трудової міграції.

По-друге, світове відтворення розширюється нерівномірно. Звідси і стрибкоподібний попит на іноземну робочу силу, її нерівномірний розподіл по центрах світового господарства [11]. При цьому, крім економічного аспекту нерівномірного розподілу населення, є і демографічний аспект такого розподілу, що виражається, зокрема, у зменшенні загальної чисельності населення країн еміграції, погіршенні його вікової та статевій структури і т.п.

Говорячи про марксистський напрямок у вивченні міжнародної міграції, необхідно підкреслити, що головна увага була звернена на трудову міграцію і зосереджена на макрорівні. У цьому полягає його сильна сторона, але в цьому ж і слабкість даного напрямку, який не здатний пояснити багато інших закономірностей міграційного руху. Головна ж мета, яка знайшла відображення у розробці капіталістичного закону народонаселення, цілком пояснює закономірності міжнародної міграції робочої сили та її основні форми.

2. Кейнсiанство отримало свою назву на честь засновника цієї теорії Дж. М. Кейнса, який приділяв велику увагу трудовій міграції. Ця теорія, головною відмінністю якої від класичного та неокласичного напрямків є «заперечення саморегулювання ринкової економіки», особливу увагу приділяла «недосконалій мобільності праці», при цьому безробіття не виводилося безпосередньо з міграції. Розглядаючи ж світову економіку як сукупність держав, що регулюють господарства, які змагаються за забезпечення повної зайнятості, кейнсiанство недвозначно визнає, що світовий ринок, і в першу чергу світовий ринок праці, який формується в результаті міжнародної міграції робочої сили, є ареною зіткнення суперечливих національних інтересів.

Одним з перших серйозних теоретичних обґрунтувань переміщення робочої сили слід визнати неокласичну концепцію міграції. Основою цієї концепції, яка ставить на перше місце міжнародні відмінності в рівнях оплати праці, можна вважати роботу Дж. Хікса «Теорія заробітної плати». Він одним з перших розглянув міграцію як рішення раціонального індивіда, здатного на

основі повної і достовірної інформації правильно оцінити свої перспективи. Проблеми безробіття і витрат на переїзд не бралися до уваги. Як стимул міграції Дж. Хікс розглядає диференціацію в рівнях оплати праці між країнами, викликану нерівномірним розподілом факторів виробництва – праці та капіталу [21]. В результаті міграційне переміщення сприяє вирівнюванню рівнів заробітної плати (доходів) і стабілізації світового ринку праці за двома напрямками:

Прямо – через зменшення пропозиції праці на ринку країни, надмірно наділеної трудовими ресурсами, і збільшення пропозиції в країні, бідній на трудові ресурси;

Опосередковано – наприклад, через міжнародні грошові перекази мігрантів.

Також в рамках цього підходу слід відзначити неокласичну (монетаристську) макро- та мікроекономічну теорію М. Фрідмана і П. Самуельсона, яка активно розвивалася в 60-х – 70-х роках ХХ століття. Принцип синтезу різних теоретичних концепцій був втілений у створеній теорії, що об'єднує макро- та мікрорівень, на стику трудової теорії вартості та теорії граничної корисності. Положення теорії формулюються на основі ідеї про досконалий ринок факторів виробництва, який функціонує в умовах вільної конкуренції. Ринок праці для міжнародної міграції є основним рушійним механізмом, інші ринки (капіталу, страхування) мають значно менший вплив на міграційне переміщення трудових ресурсів.

Напрямок міжнародних міграційних потоків визначається привабливістю економічних характеристик країни в'їзду, що виражається для мігрантів у різниці рівня заробітної плати. Якщо усунути ці відмінності серед усіх можливих країн виїзду та в'їзду, міграційні потоки будуть відсутні. Таким чином, існує можливість управління міграційними потоками шляхом впливу на ринок праці.

В рамках неокласичного підходу на мікрорівні трудова міграція розглядається як джерело підвищення добробуту індивіда або

домогосподарства (неокласична мікроекономічна теорія (модель індивідуального вибору) М. Тодаро та Л. Марушко). Прийняття рішення індивідом про міграцію здійснюється на основі аналізу прибутку від міграції та витрат на її здійснення. Міграція є формою інвестиції в людський капітал (подальший розвиток цієї ідеї розглядається в теорії людського капіталу). Місце переселення характеризується найбільшою корисністю для даного індивіда з урахуванням максимальної вигоди в умовах диференціації рівня доходів в регіоні виїзду та регіоні прибуття.

Критики неокласичних підходів звертали увагу на те, що така теорія не пояснює механізм зворотних міграцій або трудових міграцій, які не супроводжуються збільшенням заробітної плати. Теоретичні підходи О. Старка, покликані пояснити механізм і змодельовати зворотні міграції, не пов'язані з територіальними відмінностями в заробітній платі, спираються не на відмінності в отриманні доходу, а на відмінності в можливостях його використання. Зворотна міграція виникає через те, що заощадження, отримані від роботи в місті, у сільській місцевості мають значно вищу купівельну спроможність, ніж у міській місцевості.

Автори цієї теорії, такі як Майкл Піоре (1979), Алехандро Портес, Девід Солоу та інші, розглядають міжнародну міграцію як результат постійного попиту на іноземну робочу силу. Причина цього попиту на робочу силу, яку постачають трудові мігранти, криється у структурних потребах економіки. Важливо зазначити, що трудова міграція не зумовлена первинними факторами в країнах походження, а лише притягуючими факторами в країнах призначення [19].

Теорія виділяє чотири фактори, які сприяють виникненню попиту на іноземну робочу силу в розвинених індустріальних суспільствах:

1. Розшарування ринку праці: У розвинених країнах ринок праці поділяється на два сегменти: первинний і вторинний. Первинний ринок включає висококваліфіковані, стабільні, добре оплачувані роботи з можливістю просування кар'єрними сходами. Вторинний ринок складається з

низькооплачуваних, нестабільних робіт з малою кількістю соціальних гарантій. Місцеве населення намагається уникати вторинного ринку праці, залишаючи ці робочі місця для мігрантів.

2. Потреби в гнучкості та заповненні низькокваліфікованих позицій: Економіка розвинених країн потребує робочої сили, яка б забезпечувала гнучкість і могла виконувати роботи, що вимагають низької кваліфікації. Часто місцеві працівники не хочуть або не можуть займатися такою працею через низьку оплату або несприятливі умови.

3. Демографічні зміни: Розвинені країни стикаються зі старінням населення і зменшенням чисельності молодого працездатного населення. Це створює потребу в додатковій робочій силі, яку заповнюють трудові мігранти.

4. Суспільний статус і культурні фактори: Існують роботи, які місцеве населення вважає непрестижними або культурно неприйнятними. Іноземні працівники, які стикаються з обмеженими можливостями на своїх ринках праці, готові займати ці посади, навіть якщо вони менш привабливі.

Таким чином, теорія сегментованого ринку праці пояснює міжнародну міграцію як необхідну відповідь на постійний попит на робочу силу в країнах з розвинутою економікою, зумовлену внутрішніми структурними потребами цих країн.

1.3. Фактори, що впливають на міграцію населення

Концепція «притягання-виштовхування» мігрантів справила суттєвий вплив на дослідження селективності міграції, тобто особливостей складу мігрантів, які відрізняють їх від немігрантів як у районах виходу, так і в районах вселення, а також класифікацію факторів міграції. Як правило, одночасно діють обидві групи факторів, але вирішальне значення мають фактори притягання [24].

В результаті розгляду різних точок зору на класифікацію факторів, що впливають на процес міграції населення, можна виділити такі укрупнені групи факторів:

- природно-кліматичні;
- демографічні;
- етнічні;
- соціально-економічні;
- політичні;
- інші.

Під природно-кліматичними факторами міграції розуміється вплив навколишнього середовища. Це включає клімат, ландшафт, зміни в екологічній системі. Вплив природно-кліматичних причин на міграцію проявляється у необхідності акліматизації частини мігрантів при зміні району проживання, що нерідко супроводжується підвищеною їх захворюваністю та смертністю, у привабливості для ряду груп мігрантів регіонів з сприятливими природно-кліматичними умовами. Суттєва причина сучасної міграції — несприятливі екологічні умови та екологічні катастрофи (наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС) [8].

Демографічні фактори пов'язані з територіальними відмінностями у кількості, структурі населення за статтю, віком, шлюбно-сімейним становищем, рівнем народжуваності та смертності і т.д. Диспропорції у складі населення за статтю та віком (наприклад, «текстильні» міста, сільські райони з великою часткою чоловіків шлюбного віку) викликають відповідні переміщення, значну «шлюбну» міграцію [14].

Під етнічними факторами міграції розуміється вплив національних традицій, звичаїв, специфіки матеріальної та духовної культури різних народів на рівень рухомості, структуру і напрям переміщень. До цієї ж групи відносять вплив на міграцію міжетнічних конфліктів, що створюють у сучасному світі величезні потоки вимушених переселенців та біженців.

Соціально-економічні фактори відіграють найважливішу роль у міграції населення. Серед концепцій, що пояснюють міграційну поведінку на мікрорівні, широке поширення отримала теорія людського капіталу, що стала

основою різних підходів у моделюванні територіальної рухомості населення та робочої сили.

Згідно з цією концепцією, рішення про переміщення мігранта базується на раціональному порівнянні наявного рівня життя з можливим його зміною в районі передбачуваного вселення і оцінці очікуваної користі від такого переміщення. Мігрант, зробивши певні витрати і понісши певні втрати (включаючи транспортні витрати, втрати від можливої безробіття або зниження заробітної плати), передбачає досягти в районі вселення більш високого рівня добробуту, ніж у районі виходу. Така концепція передбачає, окрім раціональної поведінки мігранта, його обізнаність, можливість порівнювати рівень життя, оцінювати очікувані вигоди. При цьому під вигодою в широкому сенсі розуміється як матеріальна, так і нематеріальна, як поточна, пов'язана безпосередньо з часом переїзду, так і довготривала, що охоплює весь період проживання в даному регіоні.

Міграція тісно пов'язана з рівнем зайнятості та безробіттям. В умовах навіть відносної рівноваги на ринку праці завжди спостерігається певна кількість незайнятих людей, які переміщуються з однієї місцевості в іншу.

У районі вселення мігрантів приваблюють можливості працевлаштування, зміст і характер праці, розмір заробітної плати, перспективи отримання освіти, створення сім'ї тощо [2]. У сучасних умовах значну роль відіграє житло. У випадку міграції важливі не лише найближчі результати (в перші роки можливі різного роду втрати, викликані безробіттям, погіршенням житлових умов), але й більш або менш чіткі перспективи можливих змін у майбутньому. Різниця в умовах життя, особливо у країнах з великою територією, формує суттєві за величиною та інтенсивністю міграційні потоки. Чим більша ця різниця між районами, тим значнішою є міграція. Зміна співвідношення в умовах життя між регіонами здатна докорінно змінити напрямки і результативність руху людей. Підвищення рівня життя сільського населення послаблює його прагнення до переміщення у міста, стимулює переїзд міських жителів у сільську місцевість.

Автор вважає за необхідне виділити політичні фактори в окрему групу. Останнім часом вони відіграють важливу роль у міграції населення. Слід зазначити, що демократичні перетворення неминуче заохочують міграцію, включаючи і незаконну.

Другими за значимістю факторами, що впливають на зовнішню трудову міграцію є демографічні фактори: країни з низькою народжуваністю, високим рівнем смертності, високою часткою непрацездатного населення починають активно залучати іноземну робочу силу, використовуючи при цьому різні інструменти регулювання імміграційних потоків: надання права в'їзду членам сім'ї, можливість отримання громадянства, навчання новій професії тощо.

Зі свого боку, густонаселені країни намагаються «виштовхнути» певну частину працездатного населення, тобто створити сприятливий еміграційний клімат шляхом надання певних пільг для трудових емігрантів [27]. Це може бути більш високий відсоток за депозитами порівняно з трудовими вкладками, звільнення депозитів від податків, пільгові поштові та телеграфні тарифи на валютні перекази, митні пільги для трудових емігрантів, які повертаються, заохочення виїзду таких фахівців, робота яких за кордоном потребуватиме експорту вітчизняної продукції тощо. Одночасно ці країни проводять обмежувальну імміграційну політику шляхом введення жорстких вимог до віку та освіти мігранта, фінансових обмежень (наприклад, плата за працевлаштування), заборон у явній формі на в'їзд мігрантів певних професій тощо.

Далі, на нашу думку, йдуть політичні фактори – політична стабільність, «прозорість» зовнішніх кордонів, державна політика щодо іммігрантів. Події останніх років, особливо на пострадянському просторі, доводять вплив факторів цієї групи на напрямок потоків робочої сили. Як правило, політичні, демографічні, соціально-економічні та інші фактори впливають на трудову міграцію у тісній взаємодії, комплексно. Однак політичні фактори часто виявляються не менш, а то й більш значущими, ніж усі інші.

Міграція населення – це безперервний, складний, багатогранний процес, який відбувається під впливом сукупності багатьох факторів. Однак в основі її, і це визнається всіма вченими, лежить прагнення мігрантів поліпшити економічні умови життя [4].

Економічні фактори є домінуючими і для такої особливої форми міграції населення, як зовнішня трудова міграція. Крім цього, зовнішня трудова міграція в останні десятиліття формується під впливом демографічних факторів (враховується демографічний потенціал як країни-донора, так і країни-реципієнта). У світлі світових подій кінця ХХ – початку ХХІ ст. особливу значущість для переміщення трудових мігрантів набули політичні фактори.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Історичні аспекти міграційних процесів в Україні

Україна завжди брала участь у міграційних процесах, і на її території протягом століть проживали представники різних етносів. Через сучасну територію країни століттями переселялися народи з Азії в Європу. У формуванні українського етносу брали участь як східнослов'янські племена, так і тюркські народи Північного Причорномор'я, а також представники інших етнічних груп [17].

Входження сучасної території України до складу різних держав також сприяло посиленню неоднорідності населення, зокрема, через появу на українських землях представників основних етносів відповідних держав. Так, на західноукраїнських землях осідали поляки, на території сучасної Чернівецької області – румуни, в Закарпатті – угорці, а після входження його до складу Чехословаччини в 1919 р. – чехи та словаки.

Протягом усього періоду перебування України в складі СРСР міграційна мобільність населення залишалася на високому рівні. До Другої світової війни та в перші повоєнні роки Україна зазнала значних міграційних втрат населення внаслідок вербування робочої сили на новобудови Східних регіонів колишнього Союзу і освоєння цілинних земель, а також насильницького вивезення з території України розкуркулених і політично репресованих осіб, депортації окремих етнічних груп. Так, під час Другої світової війни з південних областей України та Криму до Сибіру, Казахстану і Середньої Азії було депортовано понад 400 тис. німців, майже 200 тис. кримських татар, по 10-16 тис. греків, болгар і вірмен, майже 500 італійців [18]. Як до війни, так і в повоєнні роки з регіонів України було депортовано сотні тисяч етнічних українців – учасників національно-визвольного руху та інших «ненадійних», з точки зору радянської влади, елементів. Організовані переселення з інших

союзних республік в Україну в цей період були менш масштабними. Так, у 1933-1934 рр. у постраждалі від Голодомору 1932-1933 рр. сільські регіони України було завезено 138 тис. селян з Росії та Білорусі [29].

З часом на зміну організованим міграціям прийшли стихійні індивідуальні переїзди, в яких також брали участь численні контингенти людей. Цьому сприяли значна уніфікація способу життя на всій території єдиної держави (принаймні, в міських поселеннях), а також наявність робочих місць по всій країні, внаслідок чого громадяни колишнього Союзу мали впевненість у отриманні роботи, а, отже, і засобів до існування після переїзду, і тому відносно легко наважувалися на міграцію. Україна в 1960-1980-х рр. мала переважно позитивний міграційний баланс в обміні населенням з іншими республіками СРСР, наслідком чого стало збільшення в структурі українського населення частки осіб, народжених за межами республіки. З іншого боку, займаючи переважно високі посади і будучи інтегрованими в економічні структури СРСР, ці переселенці ставали провідниками загальносоюзної економічної інтеграції місцевого населення.

Нова сторінка міграційної історії України розпочалася з набуттям незалежності. Одним із наслідків розпаду СРСР стало повноцінне залучення країни до міжнародного обміну населенням. На тлі зниження інтенсивності стаціонарних міграцій (пов'язаних зі зміною місця проживання і фіксованих державною статистикою) набули широкого поширення нові для пострадянського простору форми міграційних переміщень — зовнішня трудова міграція, рух біженців, транзит нелегальних мігрантів, імміграція з-за меж колишнього СРСР.

Зараз Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. За даними першого загальнонаціонального вибіркового обстеження з питань трудових міграцій (2008 р.), протягом 2005 – I половини 2008 рр. за кордоном працювали 1,5 млн. жителів України, або 5,1% населення України працездатного віку. З урахуванням контингентів, не охоплених обстеженням

2008 р., загальна чисельність українських трудових мігрантів оцінюється у 2,1 млн. осіб.

Стаття присвячена оцінці можливостей і розробці пропозицій щодо інтеграції іммігрантів, а також адаптації довгострокових українських трудових мігрантів. Особлива увага приділяється феномену радянської діаспори, який практично не досліджувався в науковій літературі [38]. Частина з них перебуває за кордоном протягом багатьох років. У зв'язку з цим перед поворотними довгостроковими мігрантами постає проблема адаптації до суспільства, яке змінилося за період їхньої відсутності. Кількість іммігрантів з інших країн в Україні невелика, але постійно зростає, що актуалізує проблему їх інтеграції.

Таким чином, проблема інтеграції мігрантів в Україні включає дві основні складові: проблему інтеграції повернених довгострокових українських трудових мігрантів і проблему інтеграції іммігрантів з інших країн. Крім того, говорячи про інтеграцію іммігрантів, слід розрізнити контингент прибулих в Україну (переважно після набуття незалежності) вихідців з країн, що розвиваються, і контингент неінтегрованих або недостатньо інтегрованих в українське суспільство переселенців радянського періоду. Останніх навряд чи можна вважати іммігрантами у повному сенсі цього слова, оскільки вони свого часу переселялися з однієї частини спільної держави в іншу і не перетинали державних кордонів [40]. В Україні переселенці радянського періоду сформували численну специфічну діаспору, яку, враховуючи соціально-політичні орієнтації її представників, доцільно назвати радянською.

Протягом 1960-80-х років Україна в міжреспубліканському обміні населенням виступала переважно як республіка-реципієнт. Сальдо міграцій населення України в цей період було невеликим позитивним, забезпечуючи 5-10% (в окремі роки — до чверті) загального приросту населення. Як результат, за даними останнього перепису населення СРСР 1989 р., 13,6% жителів України народилися за її межами. До 2001 р. (коли був проведений Перший

Всеукраїнський перепис населення) цей показник знизився до 10,7% через повернення в країни походження частини переселенців радянського періоду і рееміграцію в Україну українців з інших республік колишнього СРСР. Серед груп населення, які народилися в колишніх радянських республіках, суттєво збільшився тільки контингент народжених в Узбекистані в результаті повернення кримських татар, частина з яких народилася вже після депортації [34].

Водночас внаслідок активізації міграційних контактів із країнами, що не входили до СРСР, відбулося збільшення чисельності представників етнічних груп вихідців з країн, що розвиваються. Так, кількість представників корінних народів Індії та Пакистану збільшилася у 8,5 разів, в'єтнамців — у 8,2 рази, представників арабських народів — у 5,3 рази, китайців — у 3,3 рази, афганців — у 2,8 рази. У 8,8 разів зросла кількість курдів внаслідок прибуття представників цього етносу як з Близького Сходу, так і з колишніх радянських республік. Процес входження України до світового економічного простору, розширення мережі міжнародних організацій, створення спільних підприємств і філій іноземних компаній зумовили багаторазове збільшення кількості представників титульних етносів країн з розвинутою ринковою економікою (американців — у 64,5 рази, голландців — у 3,2 рази, англійців і японців — майже вдвічі) [25].

За даними перепису наприкінці 2001 р. в Україні налічувалося 192,6 тис. іноземних громадян (0,40% наявного населення) і 84,0 тис. осіб без громадянства (0,17%). Абсолютна більшість (85,5%) іноземців були громадянами країн колишнього СРСР. Серед громадян країн, що розвиваються, найбільш чисельні контингенти мають громадянство В'єтнаму, Китаю, Індії, Йорданії та Сирії [17].

Перша Всеукраїнська перепис населення зафіксувала, що станом на 5 грудня 2001 р. етнічні групи, які походять з країн, що розвиваються, налічували понад 40 тис. осіб. Найбільш чисельні серед цих етносів — корейці (12 711 осіб), турки (8844), група арабських народів (6575), в'єтнамці (3850). Менш

чисельними, але помітними контингентами в етнічній структурі населення України є китайці, афганці, перси, кубинці, чилійці, а також народи Індії та Пакистану. При цьому слід враховувати, що до складу турецького і корейського етносів входять не тільки вихідці з країн, що розвиваються. Серед осіб, які назвали себе турками, частина є турками-месхетинцями, а корейський етнос проживає на території України досить давно, тому його чисельність лише частково є результатом нових міграційних процесів.

В останні роки (2006-2011 рр.) сальдо офіційно зареєстрованих міграцій населення України стабілізувалося на рівні +13-17 тис. осіб на рік. Кількість мігрантів, які щорічно прибувають в Україну з країн, що розвиваються, за даними офіційної статистики на початку XXI століття поступово зменшувалася і досягла в 2004 р. 2,9 тис. осіб. У 2005 р. їх кількість дещо підвищилася (до 3,1 тис. осіб), а в 2006 р. стався більше ніж двократний ріст величини потоку (до 7,0 тис. осіб). Надалі, після незначного зростання у 2007 р., почалося стабільне зниження кількості прибулих з країн, що розвиваються — до 2,1 тис. осіб у 2011 р. Найбільш чисельними є контингенти прибулих з Туреччини (571 особа у 2011 р.), Китаю (318), В'єтнаму (208), Сирії, Ірану, Йорданії, Афганістану, Нігерії. Примітним є той факт, що обсяги зворотного потоку до цих країн у перші 11 років XXI століття не перевищували 1,7 тис. осіб на рік, що свідчить про значний рівень закріплення мігрантів з цього регіону світу [29].

Наприкінці 2011 р. на обліку в органах внутрішніх справ знаходилося понад 310 тис. іноземців, переважно громадян країн колишнього СРСР. Серед вихідців з країн, що розвиваються, найбільші групи складають громадяни Китаю, В'єтнаму, Туреччини, Індії, Йорданії, Нігерії, Іраку.

Станом на 1 січня 2012 року в Україні було зареєстровано 2435 осіб, визнаних біженцями. Це вихідці більш ніж з 50 країн Азії, Африки, СНД і колишньої Югославії. Реєстрація біженців в Україні була запроваджена у 1997 р. Протягом 1997-2002 рр. їх чисельність зросла більше ніж у 2,5 рази (максимум був досягнутий на початок 1999 р.), у 2003-2009 рр. спостерігалось

поступове зменшення цієї категорії осіб, але в останні роки їх кількість дещо зросла. На тлі загальної чисельності населення України кількість біженців невелика, їхня частка становить лише 0,005% [7].

Основну частину контингенту біженців складають представники азійських країн. Більше половини біженців — вихідці з Афганістану, хоча їх частка зменшується — з 86% у 1997 р. до 55% у 2012 р. Інші чисельні групи складаються з громадян Вірменії, Азербайджану, Грузії, Демократичної Республіки Конго, Судану, Іраку, Сирії, Ірану.

За даними Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України на початок 2011/2012 навчального року в закладах вищої освіти України навчалось майже 43 тис. іноземних студентів, причому їхня чисельність щорічно зростає. Найбільші контингенти — громадяни Туркменістану (6,9 тис. осіб), Китаю (4,3 тис.). За даними Державної служби зайнятості, кількість іноземців, тимчасово працюючих в Україні, склала на початок 2012 р. 8,1 тис. осіб. До 2009 р. їхня чисельність постійно зростала, досягнувши 12,4 тис. осіб, з початком світової фінансово-економічної кризи стала зменшуватися, однак у 2012 р. порівняно з попереднім роком знову трохи зросла. Більшість іноземних працівників складають представники країн СНД, Європи та інших економічно розвинених країн, серед громадян країн, що розвиваються, найбільші групи формують громадяни Туреччини (1,4 тис. осіб), В'єтнаму, Китаю, Індії, Таїланду.

Органами Міністерства внутрішніх справ України щорічно затримується 14-15 тис. нелегальних мігрантів. Переважна більшість із них — громадяни колишніх радянських республік, головним чином Узбекистану, Азербайджану, Молдови, Грузії, Вірменії.

Виділяють чотири основні «хвилі» міграції:

Перша хвиля

Перша хвиля почалася з останньої чверті XIX століття і тривала до початку Першої світової війни. Масова трудова еміграція до США розпочалася у 1877 році, до Бразилії — у 1880-х роках, до Канади — у 1891 році, а до Сибіру

— у 1905–1907 роках. Крім того, українці виїжджали до Аргентини, Австралії та Нової Зеландії. Ця хвиля була обумовлена аграрним перенаселенням деяких українських територій та національною нерівністю.

Друга хвиля

Друга хвиля охоплює міжвоєнний період і була зумовлена сукупністю соціально-економічних та політичних причин. Серед емігрантів були землевласники, торговці, службовці та священнослужителі. Вони виїжджали до Польщі, Чехословаччини, Австрії, Румунії, Болгарії, Німеччини, Франції, США та Канади.

Третя хвиля

Третя хвиля виникла наприкінці Другої світової війни. Це були переважно репатріанти з англійської, американської та французької окупаційних зон. Значну частину складали ті, хто силоміць був вивезений на роботи до Німеччини. Більшість емігрували до Канади, США, Великої Британії, Австралії, Бразилії, Аргентини та Франції.

Четверта хвиля

Четверта хвиля почалася в 1990-х роках. Головною причиною еміграції стало економічно важке становище в Україні. На тимчасову роботу виїхало близько 7–8 мільйонів людей до країн Європи та Північної Америки.

2.2. Характеристика сучасних міграційних потоків в Україні

Сучасні потоки трудової еміграції сформувалися під час четвертої міграційної хвилі в умовах низької заробітної плати в певних секторах економіки, постійних затримок у її виплаті, підвищеного рівня безробіття і вимушеної неповної зайнятості, поширення бідності та високого рівня майнової нерівності населення, значного розриву в рівнях оплати праці в Україні та закордоном. Однією з передумов формування власне трудової міграції останньої хвилі стала «човникова торгівля», яка сприяла встановленню зв'язків її учасників з резидентами країн-реципієнтів української робочої сили [34].

Аналізуючи ринок праці країн-реципієнтів, У. Я. Садова зазначає: «Українці, заповнюючи певні ніші на ринку праці країн-реципієнтів, зазвичай виконують малокваліфіковану, низькооплачувану роботу, яка не викликає інтересу у місцевого населення. Відсутність соціального захисту на робочому місці і прагнення максимізувати свій заробіток призводить до того, що робочий час трудових мігрантів в півтора-два рази довший, ніж нормативна тривалість робочого часу, встановлена в Україні. Є дані, які свідчать, що лише 12% трудових мігрантів з України працювали за кордоном не більше 40 годин на тиждень. Водночас 57,1% від їх загальної кількості працювали 41–60 годин, і ще 16,6% — 61–80 годин на тиждень» [22].

В управлінні соціальними та демографічними процесами важливу роль відіграє політика. Міграційна політика, зокрема, є методом знаходження та впровадження оптимальних рішень, які інтегрують усі інші елементи системи управління та надають їм єдиного напрямку.

Міграційна політика – це система загальноприйнятих на державному рівні ідей і концепцій, що поєднуються в комплекс заходів, за допомогою яких держава та її суспільні інститути, керуючись певними принципами, відповідають на конкретно-історичні виклики країни, з метою досягнення адекватних цілей як на сучасному етапі, так і в майбутньому.

Формування основ державної міграційної політики та покращення управління міграційними процесами з урахуванням національних інтересів, соціально-економічних і політичних реалій, етнокультурних та географічних особливостей, а також поточної міграційної та демографічної ситуації – є однією з ключових умов для побудови та функціонування соціальної та правової держави в Україні.

Головна мета державної міграційної політики полягає у забезпеченні ефективного управління міграційними процесами, подоланні негативних наслідків неконтрольованих міграцій, створенні умов для стабільного демографічного та соціально-економічного розвитку країни, всебічної інтеграції мігрантів в українське суспільство, а також у забезпеченні їхніх прав

і свобод та виконанні ними обов'язків, зміцненні національної безпеки України і її міжнародних відносин.

На сучасному етапі формування міграційної політики, як зазначає Рада національної безпеки і оборони України, існує низка труднощів. Однією з таких проблем є облік міграцій населення. На сьогоднішній день облік міграцій є однією з найскладніших форм збору даних про населення і викликає чимало зауважень у фахівців. Основна проблема полягає у процедурі «ідентифікації мігранта», де найчастіше основним критерієм виступає місце постійного проживання особи. Проблематичним також є відсутність загальноприйнятих визначень багатьох важливих понять та чіткої класифікації типів міграції. Це призводить до різних систем обліку не лише в різних країнах, а й у різних відомствах однієї держави, де відповідно до їх специфічних завдань використовуються різні критерії для обліку міграцій.

Існує кілька джерел даних про міграції населення: поточний облік, переписи та реєстри населення, прикордонна статистика тощо. Основним джерелом даних про міграції в Україні є поточний облік, який здійснюють державні органи статистики на основі даних про реєстрацію або зняття з реєстрації громадян шляхом обробки заяв про прибуття або вибуття. Талони статистичного обліку до цих заяв є документами анкетної форми, що заповнюються на тих, хто прибув або вибув з одного місця в інше на постійне або тимчасове проживання строком понад шість місяців.

Переваги поточного обліку полягають у його постійності, використанні єдиної методики по всій країні та доступності для дослідників. Серед найтипівіших недоліків такого обліку є неякісне заповнення талонів прибуття або вибуття, а також велика кількість пропусків у відповідях. Існують і методологічні недоліки, зокрема невдалі формулювання запитань та підказок до них.

Одним з найважливіших джерел інформації про міграції, включаючи міжнародні, є переписи населення. Їх головна перевага полягає в тому, що вони охоплюють усе населення країни. Важливою є також їх регулярна

повторюваність з періодичністю, як правило, один раз на десять років. Переписи дозволяють зібрати дані про вікову, статеву, освітню та професійну структуру мігрантів, їх розподіл по території країни, сферам зайнятості, рівню доходів, що дає можливість порівняти характеристики мігрантів та корінного населення, оцінити рівень інтеграції мігрантів у країні перебування [18].

Основним недоліком переписів як джерела даних про міжнародні міграції є їхнє низьке охоплення порівняно з місцевими мігрантами, особливо якщо останні мають підстави уникати розголошення інформації про себе або приховувати свій статус. Це стосується насамперед іноземців-нелегалів, що перебувають на території України.

Україна на сьогодні має досить добре розвинену законодавчу базу в сфері міграції. До основних законодавчих актів у цій сфері належать: Закон «Про громадянство», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців», «Про імміграцію» тощо. Для їх реалізації розроблено низку підзаконних нормативних актів, зокрема укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та акти центральних органів виконавчої влади. Наприклад, указом Президента України № 657/2007 від 20 липня 2007 року було затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрямки державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності», що акцентує увагу на необхідності вирішення нагальних проблем у сфері міграції.

На даний момент, в умовах значних соціально-економічних перетворень, що відбуваються в Україні, надзвичайно важливим стає питання прогнозування міграційних процесів. Це дозволяє покращити регіональне управління, попередити несподівані та небажані наслідки мобільності населення, а також адаптувати основні принципи міграційної політики до поточної ситуації в країні. Прогнозування слід розглядати як науково обґрунтоване передбачення змін у стані об'єкта дослідження в певному

майбутньому періоді, тобто це діяльність, що спрямована на розробку прогнозів.

Згідно з прогнозами щодо міжрегіональної міграції на постійне місце проживання, для більшості регіонів України характерним буде зростання інтенсивності прибуття населення. Проте, зворотна динаміка спостерігатиметься в західних областях, а також у Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській та Житомирській областях. Найвищий рівень прибуття мігрантів прогнозується в місті Київ, а найнижчий – у Закарпатській області.

За прогнозами дослідників, найбільшу інтенсивність міжнародної міграції матимуть міста Київ та Київська область, а також Черкаська, Харківська, Полтавська та Вінницька області.

2.3. Вплив воєнного стану на внутрішню міграцію

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, призвело до однієї з найбільших криз вимушеного переміщення населення та гуманітарної кризи не тільки в історії України, але й Європи. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на 21 вересня 2022 року в Україні налічувалось 6,98 мільйона внутрішньо переміщених осіб, а 17,7 мільйона осіб потребували негайної гуманітарної допомоги та захисту [36].

На початку слід звернути увагу на три важливі аспекти, що мають значення як для проведення дослідження, так і для розуміння висновків.

По-перше, кожна територіальна громада увійшла в період широкомасштабного вторгнення Росії в Україну зі своїм унікальним досвідом, проблемами та процесами, які вже існували й формувалися до війни. Наприклад, серед найбільших викликів, з якими українські громади зіштовхнуться у найближчі десять років, є демографічний (скорочення населення, зміна вікової структури, зменшення частки сільського населення), кадровий (відтік кваліфікованих працівників за кордон, переманювання

найкращих кадрів до багатших громад, тривалий процес навчання), фінансовий (нестача фінансування, відсутність належних умов для залучення позикових коштів) та інфраструктурний (застаріла інфраструктура, включаючи транспортну, системи водовідведення, джерела відновлюваної енергії та управління майном) [21]. Ймовірно, що багато з цих проблем були тимчасово відкладені або заморожені через війну, і часто це обґрунтовано. Проте в деяких випадках таке «консервування» проблем може призвести до значних соціальних або технологічних криз, вирішення яких вимагатиме великих ресурсів у майбутньому.

По-друге, важливо враховувати загальнонаціональні тенденції децентралізації та реформування влади. У період активних бойових дій важливо чітко розуміти межі функцій державних органів влади, військових адміністрацій та місцевого самоврядування, а також забезпечувати своєчасну координацію та співпрацю між ними. Закон України від 20 травня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» розширює повноваження місцевих голів громад, де не ведуться бойові дії та не створено військових адміністрацій. Закон надає їм одноосібні повноваження з прийняття рішень, таких як звільнення комунальних земель від незаконних споруд, передача коштів з місцевого бюджету для потреб Збройних Сил України, створення установ для надання безкоштовної правової допомоги, призначення керівників цих установ та поводження з небезпечними відходами. Водночас закон містить запобіжники для запобігання зловживанням з боку місцевих голів, такі як обов'язок інформування начальника обласної військової адміністрації про прийняті рішення протягом 24 годин, визначена мета прийняття рішень та можливість начальника обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушити перед Президентом питання про створення військової адміністрації в разі порушень з боку місцевих голів [9].

Ці юридичні конструкції, хоч і можуть трактуватися неоднозначно, є необхідними для забезпечення оперативної реакції на виклики воєнного стану в межах місцевих громад.

Ще один важливий аспект, на якому слід зупинитися, полягає в тому, що під час воєнного стану в Україні можна виділити п'ять типів населених пунктів за їх близькістю до бойових дій [33]: 1) тилові населені пункти, 2) ті, що відновлюються після окупації, 3) населені пункти на лінії фронту, 4) населені пункти в облозі, 5) тимчасово окуповані громади. Ця типологія дозволяє зробити висновки про кількість внутрішньо переміщених осіб, яких приймають різні громади, та ресурси, які є в розпорядженні тих чи інших населених пунктів. До тилкових населених пунктів, куди переїхала значна частина населення, можна віднести громади Закарпатської, Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Волинської, Рівненської та Хмельницької областей. У цьому дослідженні ми зосередимося на викликах, з якими стикаються ці громади, що приймають найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб та є відносно віддаленими від активних бойових дій [38].

Повноваження органів місцевого самоврядування охоплюють широке коло сфер, що не дивно, враховуючи обсяг публічних справ, які вони повинні регулювати та керувати під свою відповідальність та в інтересах місцевого населення. Законодавство визначає наступні галузі повноважень місцевих органів:

- бюджет, фінанси та ціни,
- управління комунальною власністю,
- житлово-комунальне господарство, побутове, торговельне обслуговування, громадське харчування, транспорт і зв'язок,
- будівництво,
- освіта, охорона здоров'я, культура, молодіжна політика, фізкультура та спорт,
- регулювання земельних відносин та охорона навколишнього природного середовища,

- соціальний захист населення,
- зовнішньоекономічна діяльність,
- оборонна робота,
- адміністративно-територіальний устрій,
- реєстрація місця проживання фізичних осіб,
- забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян,
- надання безоплатної первинної правової допомоги, та інші.

Практично кожна з цих сфер зазнала певного впливу в результаті внутрішніх міграційних процесів, спричинених широкомасштабним вторгненням Росії.

Зі зміною місця проживання українці, що перемістилися до більш безпечних населених пунктів, мають певні очікування та стикаються з проблемами, що впливають як на інтеграцію ВПО, так і на ефективність роботи приймаючих громад. В оприлюднених звітах фонду «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва» зазначено, що становище та потреби внутрішньо переміщених осіб залежать від комбінації кількох факторів: наявності заощаджень до початку вторгнення, збереження роботи за місцем попереднього проживання та наявності житла [22].

Одним з першочергових викликів для місцевих громад було питання прийому, розміщення та забезпечення першочерговими потребами першої хвилі внутрішньо переміщених осіб. Це відбувалося в умовах загальнонаціонального шоку, коли стало зрозуміло, що базові потреби безпеки не можуть бути задоволені в жодному населеному пункті України; події розгорталися дуже швидко, а рівень невизначеності був надзвичайно високим. Варто згадати багатогодинні затори на дорогах, переповнені евакуаційні потяги та вокзали, що на кілька днів ставали прихистком для переселенців. Територіальні громади західних областей України стали прихистком для мільйонів українців. Цей виклик був негайно прийнятий місцевими громадами, рішення приймалися швидко, а реагування здійснювалося з

урахуванням безпекових міркувань. Волонтерські організації стали потужною підтримкою для органів місцевого самоврядування. Завдяки спільним зусиллям місцевих громад, окремих громадян та волонтерів, громади змогли забезпечити внутрішньо переміщених осіб тимчасовим житлом та речами першої необхідності. Людей поселяли в гуртожитки навчальних закладів, санаторії, дитячі табори та безпосередньо в навчальні заклади, які переобладнувалися для тимчасового проживання. Це створило додаткове навантаження на працівників освіти, які мимоволі ставали волонтерами, та освітню інфраструктуру загалом, оскільки деякі з цих установ і досі не можуть виконувати свої основні функції. Крім того, швидкі рішення перших днів іноді зупиняли або відкладали вирішення проблем на системному рівні: забезпечення довготривалим житлом та створення спеціальних тимчасових прихистків. Однак є приклади громад, які активно співпрацюють з міжнародними організаціями та містами-побратимами для спорудження житла та модульних містечок у відносно безпечних регіонах. Не варто забувати і про існуючі, але не використововані споруди на території громад: недобудовані багатоповерхівки, покинуті будинки (особливо в сільській місцевості), арештоване майно. Для початку варто провести своєрідну інвентаризацію вільного майна, оцінити ресурси, необхідні для приведення його у придатний для проживання стан, та врахувати правові особливості такого майна. Отримані результати можуть стати відправною точкою для подальшої роботи над забезпеченням житлом внутрішньо переміщених осіб [26].

Органи місцевого самоврядування (ОМС) відреагували на ситуацію, звертаючись до громадян з проханням проявляти співчуття і уникати завищення цін на оренду. Вони також інформували про можливість звернення на гарячі лінії Державної податкової служби та про заплановані рейди й перевірки для виявлення таких випадків. Деякі громади навіть пригрозили конфіскацією житла у недобросовісних орендодавців для розміщення військових або осіб, які потребують притулку.

На перший погляд, проблема може здатися такою, що потребує лише контролю за цінами. Проте для розробки ефективного механізму регулювання цін необхідні час, інтелектуальні ресурси для глибокого аналізу проблеми, а також комплексне законодавче врегулювання. Одним із можливих рішень може бути впровадження обмежень, таких як максимальна ціна за квадратний метр оренди або заборона на підвищення цін під час воєнного стану. Такі обмеження можуть бути тимчасовими або постійними, залежно від ситуації.

Альтернативним підходом є запровадження системи стимулів на державному рівні та на рівні місцевих громад. Наприклад, Кабінет Міністрів України 19 березня 2022 року ухвалив Постанову № 333, яка передбачає компенсацію витрат за тимчасове розміщення ВПО. Згідно з цією постановою, органи місцевого самоврядування вносять інформацію про доступні приміщення для безоплатного розміщення переселенців до вебресурсу "Прихисток". Ці відомості використовуються для формування реєстру житлових приміщень, доступних для безоплатного проживання ВПО.

На додаток до цього, місцеві громади також пропонують свої стимули. Наприклад, Вінницька міська рада пропонує власникам нерухомості, які надають своє житло переселенцям безкоштовно або за символічну плату, допомогу з косметичним ремонтом та страхуванням нерухомості.

Інша важлива проблема, що стоїть перед ВПО та приймаючими громадами, – це працевлаштування. Дослідження "Оцінка потреб та очікувань від майбутнього внутрішньо переміщених осіб та біженців" показало, що приблизно половина переселенців втратили свої попередні робочі місця або зберігають їх формально, але без виплати зарплати. У той же час багато громад вже давно стикаються з браком робочої сили через відтік кваліфікованих працівників за кордон або до більш розвинених регіонів з вищими зарплатами.

На перший погляд, збільшення кількості працездатних осіб могло б вирішити проблему нестачі кадрів. Однак все залежить від багатьох факторів: кваліфікації нових мешканців, тривалості їхнього перебування, локальних умов працевлаштування та державної політики. ВПО часто стикаються з

проблемами під час пошуку роботи за новим місцем проживання: нестачею робочих місць за фахом, неприйнятними умовами роботи або упередженим ставленням роботодавців.

Таким чином, вирішення проблеми оренди житла та працевлаштування ВПО вимагає комплексного підходу, включаючи регуляторні та стимулюючі заходи, співпрацю між державними і місцевими органами, а також активну участь громади та бізнесу.

2.4. Зовнішня міграція під час воєнного конфлікту

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 22 березня з України виїхало 3 626 546 осіб. Ці цифри є приблизними і можуть змінюватися, зокрема ретроактивно.

Пік евакуації припав на період з 27 лютого по 9 березня, коли з України щоденно виїжджало понад 150 000 осіб. Найбільш інтенсивним днем був 6 березня, коли країну залишило 210 526 людей. З 17 березня кількість тих, хто виїжджає, почала поступово зменшуватися, що свідчить про спадання першої хвилі евакуації. В ООН прогнозують, що загальна кількість осіб, які можуть покинути Україну, може досягти ще 4 мільйони [32].

Згідно з даними пропускних пунктів на кордонах, станом на 22 березня найбільше українців виїхали до таких країн:

- Польща: 2 144 244 людини. Основні місця прибуття — великі міста, такі як Варшава та Краків. Однак можливості цих міст для розміщення біженців обмежені, тому їм рекомендують продовжувати шлях до інших міст або країн ЄС.
- Румунія: 555 021 особа. Ця цифра включає людей, які спершу вирушили до Молдови, а звідти — до Румунії.
- Молдова: 371 104 осіб. Молдова має найбільший показник біженців з України на душу населення. Проте, лише понад 100 тисяч осіб залишаються в країні.
- Угорщина: 324 397 людей перетнули угорський кордон.

- Росія: 271 254 особи. Ці дані базуються на інформації уряду Росії, яка може бути неточною і, ймовірно, включає людей, яких примусово вивезли з окупованих територій України. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 року № 188-р, з 28 лютого всі пропускні пункти на українсько-російському кордоні були закриті.

- Словаччина: 256 838 осіб в'їхали до цієї країни.

- Білорусь: 4938 осіб за даними білоруської влади. Ці цифри також можуть включати людей, яких насильно вивезли з окупованих районів України. Як і у випадку з Росією, з 28 лютого всі пропускні пункти на українсько-білоруському кордоні були закриті.

Ці дані відображають складний процес переміщення та інтеграції мільйонів людей, які вимушено залишили свої домівки через війну. Кожна країна, що приймає біженців, стикається з власними викликами щодо їх розміщення та підтримки, що вимагає скоординованих зусиль на національному та міжнародному рівнях.

З моменту вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року мільйони українців були змушені залишити свої домівки і шукати притулку за кордоном. Станом на 22 березня 2022 року, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з України виїхали понад 3,6 мільйона людей. Ці цифри можуть змінюватися, оскільки багато хто продовжує рухатися через різні країни Європи.

Для багатьох біженців з України країни, що межують з нею, є лише транзитними пунктами. Багато хто продовжує свій шлях до інших країн Європейського Союзу, таких як Німеччина, Австрія, Чехія, Італія, Франція, Іспанія, Португалія, країни Балтії тощо. Деякі також шукають притулок за межами ЄС.

Через відсутність обов'язкового прикордонного контролю всередині ЄС, точні цифри переселенців у країнах, що не межують з Україною, часто є оцінками. Ці оцінки ґрунтуються на даних, таких як кількість виданих безкоштовних квитків на транспорт, використання автобусів, організованих

національною владою або гуманітарними організаціями, а також дані мобільних операторів. Інші важливі джерела інформації включають кількість зареєстрованих біженців на отримання тимчасового захисту, соціальної допомоги або житла.

Німеччина: Станом на 22 березня, Міністерство внутрішніх справ Німеччини повідомило, що в країні перебуває близько 232 тисяч біженців з України. Оскільки Берлін є основним пунктом в'їзду для українців, які прибувають до Німеччини потягами і автобусами з Польщі, соціальна інфраструктура міста перевантажена. Тому біженців закликають переїжджати в інші міста країни. Ті, хто вже прибули до Берліна і потребують житла, можуть бути направлені до інших регіонів Німеччини.

Австрія: За даними Міністерства внутрішніх справ Австрії, на 14 березня в країні перебувало приблизно 117 тисяч біженців з України, хоча очікується, що близько 75% з них можуть продовжити свій шлях до інших країн. За перший тиждень реєстрації (з 14 по 21 березня), 17 тисяч українців подали заявки на отримання тимчасового захисту в Австрії [5].

Чехія: За даними мобільних операторів, у Чехії наразі перебуває понад 270 тисяч українських біженців. З них 205 тисяч отримали спеціальні довгострокові візи для перебування в країні. З 22 березня ці візи будуть замінені на посвідки про тимчасовий захист. Міністр внутрішніх справ Чехії повідомив, що можливості країни щодо прийому біженців вичерпуються, зокрема через нестачу житла в містах, що приймають найбільшу кількість людей [2].

Литва: Станом на 24 березня, понад 30 тисяч українських біженців зареєструвалися в Литві.

Португалія: До 22 березня в Португалії зареєструвалися для отримання тимчасового захисту 18,5 тисяч українських біженців. Загальна кількість переселенців може бути дещо вищою.

Італія: Міністерство внутрішніх справ Італії повідомляє, що станом на 22 березня до країни прибуло понад 61 тисяча біженців з України.

Франція: Станом на 22 березня у Франції перебувало близько 26 тисяч українських біженців, з яких 10 тисяч вже отримали статус тимчасового захисту.

Естонія: За даними прикордонної служби Естонії, станом на 18 березня до країни прибули понад 25 тисяч українських біженців. Приблизно п'ята частина з них продовжить свій шлях до інших країн.

Мільйони українців змушені шукати притулок за межами своєї країни через війну. Європейські країни намагаються забезпечити біженців необхідною підтримкою, хоча це є великим викликом для соціальних та інфраструктурних систем. Незважаючи на зусилля національних і міжнародних організацій, необхідність координації та допомоги залишається критично важливою для забезпечення належних умов для всіх переселенців.

4 березня 2022 року Європейська Рада впровадила Директиву про тимчасовий захист 2001/55/ЄС. Ця директива дозволяє особам, які виїхали з України після 24 лютого 2022 року, залишатися в країнах ЄС (за винятком Данії) на один рік з можливістю подовження до трьох років. Біженці з таким статусом мають право на працю, доступ до охорони здоров'я, освіти та соціальної допомоги. Данія не підпадає під дію цієї директиви через специфіку її членства в ЄС. Проте, 17 березня Данія прийняла власний закон, який надає біженцям з України права, подібні до тих, що передбачені в ЄС. Цей закон, який набрав чинності 18 березня, спрощує процес отримання притулку для українців, дозволяючи їм швидше інтегруватися, почати працювати, навчатися та отримувати соціальну допомогу. Закон також передбачає дозвіл на проживання строком на два роки з можливістю подовження на ще один рік. Процедури реєстрації біженців у різних країнах ЄС лише починаються і можуть значно відрізнятися [1]. У деяких країнах цей процес все ще налагоджується. Недостатня кількість ресурсів у державних органах, відповідальних за обробку заявок, також сприяє затримкам. Різні країни мають різний досвід роботи з біженцями, і це впливає на ефективність їхніх систем прийому та інтеграції. Не всі українці, які виїхали з країни через війну,

реєструються на отримання тимчасового захисту. Власники біометричних паспортів можуть перебувати в країнах ЄС до 90 днів без реєстрації, що дозволяє їм залишатися як туристам. Ті, хто зберіг роботу на відстані або має достатньо фінансових ресурсів, можуть не вважати реєстрацію необхідною. У багатьох країнах українські біженці можуть отримати доступ до тимчасового житла і без реєстрації на тимчасовий захист. Значна частина людей знаходить прихисток у родичів, друзів або приватних осіб, які пропонують житло. Урядові програми в різних країнах, такі як фінансова підтримка у Польщі, стимулюють місцеве населення надавати житло біженцям. Наприклад, польські громадяни отримують близько 9 євро на день за прийом українських біженців. У деяких країнах ЄС українські біженці можуть отримувати базову медичну допомогу та соціальні послуги навіть без офіційної реєстрації на тимчасовий захист. Багато українців, які тікають від війни, стикаються з новими для себе процедурами і системами в інших країнах. Це може призводити до затримок у реєстрації, оскільки люди ще не знайомі з процесами або бояться можливих наслідків, таких як труднощі з поверненням додому після закінчення війни.

4 березня 2022 року Європейська Рада затвердила Директиву 2001/55/ЄС, що передбачає тимчасовий захист для осіб, які залишили Україну після 24 лютого 2022 року. Ця директива дозволяє українським біженцям залишатися в країнах Європейського Союзу (за винятком Данії) протягом одного року з можливістю продовження до трьох років. Отримавши цей статус, вони отримують право на роботу, медичне обслуговування, освіту та соціальні пільги [14].

Через свої особливі умови членства в ЄС, Данія не зобов'язана дотримуватися цієї директиви. Однак, 17 березня 2022 року, Данія прийняла власний закон, схожий за змістом до Директиви ЄС, який набрав чинності 18 березня. Цей закон значно полегшує процес отримання притулку для українців, дозволяючи їм швидше розпочати працювати, навчатися і користуватися

соціальною допомогою. Закон також передбачає надання дозволу на проживання строком на два роки з можливістю продовження на один рік.

Процеси реєстрації українських біженців у країнах ЄС знаходяться на початковій стадії, і тривалість цих процедур може значно варіюватися від країни до країни. У деяких державах цей процес все ще налагоджується. Часто державні органи не мають достатніх ресурсів для обробки великої кількості заявок, що створює додаткові труднощі. Країни з більшим досвідом прийому біженців, а також з розвиненою інфраструктурою та добре налагодженими системами співпраці між державними органами зазвичай мають перевагу в швидкості та ефективності обробки заяв.

Не всі українці, які покинули країну через війну, реєструються для отримання тимчасового захисту. Власники біометричних паспортів можуть перебувати на території ЄС до 90 днів без реєстрації, що дозволяє їм перебувати у статусі туристів. Люди, які зберегли роботу на відстані або мають достатньо заощаджень для проживання, можуть не вважати реєстрацію нагальною потребою [9].

У багатьох країнах українські біженці можуть отримати доступ до тимчасового житла без формальної реєстрації на тимчасовий захист. Значна частина людей знаходить прихисток у родичів, друзів або приватних осіб, які відкривають свої домівки для тих, хто потребує допомоги. Урядові ініціативи в різних країнах, такі як фінансова підтримка громадян, які приймають біженців, стимулюють місцеве населення надавати житло. Наприклад, у Польщі громадяни, які приймають українських біженців, отримують близько 9 євро на день на покриття витрат. У деяких країнах ЄС українські біженці можуть отримувати базову медичну допомогу та соціальні послуги навіть без офіційної реєстрації на тимчасовий захист. Для багатьох українців, які змушені були покинути свою країну через війну, взаємодія з новими бюрократичними системами є новим і часто складним досвідом. Це може призводити до затримок у реєстрації, оскільки люди ще не розібралися з процедурами або

мають побоювання щодо наслідків, таких як складнощі з поверненням додому після закінчення конфлікту.

Багато українців, які прибувають до країн ЄС, розглядають їх як транзитні пункти на шляху до інших країн, особливо у випадку, якщо їхні поточні місця перебування перевантажені або вони мають родичів в інших державах. Очікується, що приблизно п'ята частина біженців з України продовжить свій шлях далі до інших країн.

РОЗДІЛ 3.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Методи та підходи соціологічного дослідження міграційних процесів

Соціологічне дослідження міграції є складним та багатограним процесом, що включає різноманітні методологічні підходи та методи. У своїх колективних роботах автори часто висвітлюють значення економічного підходу у вивченні міграційних процесів, використовуючи різні концепції. Вони наводять приклади методів кількісної оцінки таких явищ, як грошові перекази мігрантів, наслідки "відтоку розумів" та незаконної міграції. Цей підхід підкреслює роль економічних чинників у формуванні міграційних потоків та їх вплив на суспільство в цілому.

В українській науковій літературі домінують кількісні методи соціологічного дослідження. Водночас, якісні методи, як-от фокус-групи, біографічні "історії життя", сімейні історії, усні історії (Oral History), нарративи та етнографічні описи, також є важливими. Ці методи дозволяють детальніше досліджувати особистісні та соціальні аспекти міграції, що часто залишаються поза увагою кількісних підходів [14].

Кастлес стверджує, що міграція має розглядатися як окрема галузь суспільних наук, з власною теорією та методологією, яка потребує міждисциплінарного підходу. Він підкреслює значення методів історичних досліджень для виявлення факторів, що впливають на результати міграційного процесу.

Фонер звертає увагу на відсутність єдиної методології для створення типології міграції. Існуючі парадигми можна умовно розділити на структурні, інтерпретативні та об'єднувальні (діалектичні). Структурні парадигми фокусуються на організаційно-функціональних аспектах соціального життя, розглядаючи суспільство як цілісну систему. Інтерпретативні підходи

акцентують увагу на вивченні та інтерпретації людської поведінки і мотивації індивідуальних дій. Об'єднувальні парадигми аналізують соціальну реальність через призму єдності об'єктивного і суб'єктивного, структурного та динамічного, суспільного і особистісного [8].

Позитивістський підхід до вивчення міграції прагне виявити об'єктивні закономірності міграційних процесів для оцінки їх соціальних наслідків і визначення ефективності управлінських заходів. Цей підхід базується на класичних економічних теоріях, які розглядають міграційне поведінку як результат індивідуального вибору, залежного від різних факторів – географічних, економічних та екологічних. Роботи М. Тодаро є прикладом такого підходу, в якому індивідуальний вибір не завжди враховує зовнішні обставини, що впливають на цей вибір [13].

Методологія структурного функціоналізму, запропонована Т. Парсонсом, орієнтована на дослідження соціальних факторів, які визначають міграцію в їх системно-функціональній єдності [10]. Міграція населення впливає на довготривалі соціальні трансформації і може виконувати як стабільні соціально значущі функції, так і призводити до дисфункціональних станів. Згідно з Р. Мертоном, соціальні функції міграцій можна класифікувати на явні та латентні.

Ассимиляційна теорія, яку розробили Гордон і Хандлін, підкреслює поступове прийняття іммігрантами норм та цінностей приймаючого суспільства. Вона розглядає інтеграцію мігрантів як однолінійний процес адаптації до нових умов [7].

Теорія соціальної дії в "розуміючій" традиції Макса Вебера і в системно-структурній традиції Т. Парсонса дозволяє розробляти моделі соціальної взаємодії в ситуаціях контакту "місцеві жителі – мігранти", ефективно використовуючи якісні методи дослідження. Сучасні концепції феноменології (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман) та етнометодології (Г. Гарфінкель) також сприяють глибшому розумінню соціальної реальності [37].

Теорія міграційних систем або "міграційного ланцюга" тісно пов'язана з концепцією соціального капіталу. Гленн Лоури застосував цю концепцію для дослідження нематеріальних ресурсів у сім'ях та спільнотах, які сприяють соціальному розвитку молоді. П'єр Бурдьє розширив цю теорію, наголошуючи на її загальному значенні для суспільства. Відповідно до цієї теорії, люди, які мають соціальні зв'язки з поточними або колишніми мігрантами, мають доступ до соціального капіталу, що значно підвищує ймовірність їхньої міграції.

Сучасна соціологія також розвиває теорію життєвих сил та соціальної суб'єктності. Ця теорія розглядає міграцію як результат взаємодії соціального простору і життєвих сил, що формує нові потреби і активізує індивідуальну та соціальну суб'єктність. Міграція служить засобом освоєння оптимального соціального простору для реалізації життєвих сил особистості.

3.2. Результати соціологічних досліджень міграційних процесів в Україні

Проект під назвою «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», здійснюваний ІСАР Єднання у партнерстві з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), підкреслює важливість дослідження гендерних аспектів вимушеної міграції з України до ЄС в умовах війни. Проект підтримується Агентством США з міжнародного розвитку і має на меті зміцнення інституційної спроможності організацій громадянського суспільства в Україні та покращення їхньої здатності до самозарадності [14].

Дослідження охоплює широкий спектр дисциплін і спрямоване на аналіз економічних і соціальних політик із гендерним підходом, оцінку законодавчих змін, функціонування державних інститутів тощо. Головна мета проекту – з'ясувати, яким чином гендерно зумовлена міграція впливає на економіку та соціальну структуру, а також як ці мігранти можуть сприяти повоєнному відновленню України.

Завдання дослідження включають оцінку ризиків, які створює міграція для економічного відновлення України, аналіз методів стимулювання повернення вимушених мігрантів та їх працевлаштування, визначення кроків для розвитку економічних і фінансових механізмів, необхідних для відновлення країни.

Також проводиться оцінка наслідків міграції як для самих мігрантів, так і для країн, що їх приймають, та України в цілому. Визначаються потенційні вразливості та стримуючі фактори, такі як:

1. Соціальні дивіденди міграції: вивчення, як міграційний досвід впливає на індивідуальні нематеріальні накопичення мігрантів – соціальний, етичний, культурний капітал – та їхній вплив на життєві практики в приймаючій країні і після повернення в Україну.

2. Зміни у соціально-культурних цінностях: дослідження того, як засвоєні в Європі нові цінності, поведінкові норми та стандарти впливають на мігрантів і як вони можуть бути застосовані після повернення на батьківщину.

3. Гендерний менталітет: аналіз трансформацій гендерної ідентичності після інтеграції в суспільства з більш демократичною гендерною культурою.

4. Гендерна рівність: вивчення процесів акумуляції «дивідендів гендерної рівності» як механізму зміни ідентичності на основі освоєння більш демократичного гендерного коду.

5. Самоорганізація мігрантів: дослідження, як вимушені мігранти організовуються у приймаючих країнах і як соціальні мережі впливають на їх інтеграцію на різних етапах міграційного процесу.

6. Альтернативи міграції: аналіз можливих варіантів для мігрантів в умовах економічної нестабільності в країнах, які є основними ринками праці для українців.

7. Оптимізація міграційної політики: розробка рекомендацій для української влади щодо покращення міграційної політики з урахуванням

гендерних аспектів вимушеної міграції, а також пропозиції щодо співпраці між Україною та країнами ЄС для ефективного повоєнного відновлення.

Для досягнення поставлених цілей, дослідження використовує метод триангуляції, що поєднує кількісні та якісні методи для отримання всебічної картини ситуації. Це дозволяє глибше зрозуміти вплив гендерно зумовленої міграції на Україну та країни ЄС і визначити шляхи ефективної інтеграції та повернення мігрантів після війни.

Дослідження складається з трьох основних частин.

Перша частина присвячена детальному аналізу результатів соціологічного дослідження, яке має на меті вивчення останньої хвилі міграції, що виникла внаслідок загострення військового конфлікту в Україні. Ця хвиля відрізняється від попередніх за кількома ключовими аспектами:

1. Гендерний склад міграції: Протягом останніх двох років серед мігрантів переважають молоді жінки з дітьми. Це надає цій міграційній хвилі більшого потенціалу порівняно з трудовою міграцією, яка була характерною для довоєнного періоду.

2. Географія переміщень: Нові мігранти частіше обирають для проживання різні країни, не прив'язуючись до традиційних напрямків трудової міграції. Це проявляється у ширшій географії міграційних потоків та різноманітності обраних країн.

3. Форми міграції: Ця хвиля міграції менш орієнтована на постійне проживання в іншій країні і більше має тимчасовий характер, що є нетиповим для українських емігрантів.

Друга частина дослідження розглядає глобальні міграційні тенденції, які виникли у відповідь на світові дисбаланси, такі як економічні нерівності, кризи, війни та збройні конфлікти. Особливу увагу приділено фемінізації міграції, яка стала наслідком стрімкого зростання сектора послуг. Цей сектор наразі забезпечує до двох третин робочих місць у світі, що призвело до значного зростання кількості жінок у міграційних потоках, як на глобальному,

так і на регіональному рівнях. У цій частині також розглядаються особливості гендерної структури міграційних хвиль з України до війни.

Третя частина аналізує гендерний профіль України у контексті гендерних та міграційних дисбалансів. Зокрема, досліджуються існуючі гендерні розриви в рівні зайнятості, оплаті праці та економічній спроможності жінок. В цій частині також визначені економічні завдання для уряду щодо створення стимулів, спрямованих на зменшення кількості жінок, які емігрують, та збільшення кількості тих, хто повертається до України разом із сім'ями.

Аналізуючи міграційні процеси через призму гендерного підходу, важливо враховувати як соціально-демографічні характеристики, так і мотивації міграційної поведінки та потреби соціальної захищеності. Гендерна міграція пов'язана з низкою специфічних викликів, таких як зайнятість жінок у так званих сферах ризику. Це вимагає використання більш складних аналітичних методів порівняно з тими, що зазвичай застосовуються для вивчення міграційних процесів.

Полюве дослідження передбачало кілька етапів: загальнонаціональне соціологічне опитування, фокус-групові дискусії та глибинні інтерв'ю з експертами в галузі міграції. Основна мета полягала в виявленні областей прогресу, прогалин та проблем у вирішенні завдань міграційної політики.

За допомогою традиційної методології анкетного опитування було проведено кількісний аналіз соціально-демографічних та економічних показників емігрантів. Анкета стосувалася цілей та мотивів міграції, очікувань, підготовленості до міграції, а також знання мови та адаптації до нових умов.

Розмір вибірки становив 600 респондентів, переважно тих, хто повернувся на Батьківщину. Опитування було проведено з 21 листопада по 18 грудня 2023 року соціологічною службою Центру Разумкова.

Цільовою групою були особи віком від 18 до 65 років, які протягом війни жили за кордоном, переважно в країнах Європейського Союзу. Опитування

охопило тих, хто перебував за кордоном протягом тривалого періоду через війну, та тих, хто повернувся до України.

Центр Разумкова провів 7 загальнонаціональних опитувань, у яких запитувалося, чи внаслідок війни респонденти жили за кордоном. На ці запитання відповідали 11 742 респонденти віком від 18 до 65 років. Аналіз цих даних дозволив отримати інформацію про соціально-демографічну структуру мігрантів, які перебували за кордоном внаслідок війни [14].

Відбір респондентів включав поєднання двох методів: маршрутного опитування та методу «снігової кулі». За методом "face-to-face" 18% респондентів були відібрані за допомогою маршрутного методу, тоді як 82% — за методом «снігової кулі».

З-поміж осіб, які відповідали критеріям відбору, 346 осіб (36,6%) відмовилися від інтерв'ю під час контакту з інтерв'юерами, що означає, що cooperation rate становить 63,4%.

Маршрутний метод використовувався для пошуку домогосподарств, що містять осіб, які відповідають критеріям відбору. Ускладнення у пошуку виникали через військовий стан, який обмежував доступ до інформації та ускладнював пошук. Також мобілізаційні заходи в країні змушували чоловіків приховуватись від опитувань. У сільських районах також було складніше знайти респондентів через більш закрите ставлення до незнайомих.

Мета фокус-груп полягала в виявленні базових стратегій мобільності українських громадян, а також в з'ясуванні індивідуальних соціально-культурних надбань мігрантів, що можуть бути застосовані після повернення на Батьківщину. Дві фокус-групи склалися з жительок трьох макрорегіонів України, які виїхали до країн Європи на початку війни та потім повернулися або залишилися там.

Згідно з даними Євростату, у жовтні 2023 року з України виїхало до країн Євросоюзу 51 845 біженців. Загальна кількість українців зі статусом тимчасового захисту в ЄС становить 4,238 млн осіб. Німеччина прийняла найбільше біженців — 1 млн 215 тис., а Польща — 960 тис. Іспанія прийняла

майже 190 тис. біженців, а також відзначаються Норвегія (4,5 тис. осіб) та Нідерланди (4 тис.). Дані про міграцію українців суттєво відрізняються від даних прикордонників країн ЄС, з якими межує Україна, що надаються УВКБ ООН [15].

3.3. Основні проблеми та виклики, пов'язані з міграцією в умовах війни

У масовому опитуванні та фокус-групах брали участь громадяни України, які мали намір змінити країну проживання задовго до лютого 2022 року, але війна прискорила цей процес. Більшість респондентів перебувала за кордоном від 6 до 12 місяців, переважно у Польщі та Німеччині. Для багатьох міграція була вимушеною, проте частина робила свідомий вибір. Українці за кордоном часто отримували допомогу від державних органів, волонтерів, міжнародних та релігійних організацій, а також від родичів та знайомих.

За оцінкою респондентів, які переїхали до країн ЄС з України, Україна відстає в якості життя порівняно з ЄС, особливо за такими показниками, як якість транспорту, благоустрій, умови для людей з інвалідністю, дитяча інфраструктура, можливості подорожувати, соціальна захищеність та якість доріг. Зазначається, що в ЄС існує якісна та безкоштовна освіта для біженців та мігрантів, добре облаштовані навчальні заклади, індивідуальний підхід до учнів, розвинена інфраструктура навіть у малих населених пунктах, насичене культурне життя, гнучка система знижок та ефективна система самообслуговування.

Однак переїзд до країн ЄС з України супроводжується численними проблемами та ризиками. Вимушена еміграція не дає можливості належно підготуватися до нового способу життя. Багато людей приймають рішення про виїзд миттєво та в стресових умовах. Важливу роль в адаптації грає підготовка до майбутнього способу життя, але для вимушених мігрантів цей період відсутній. Вони стикаються зі стресом, пов'язаним із швидкими рішеннями, загрозою для життя та невідомістю.

Українці, які переїхали за кордон з перших днів війни, безсумнівно зазнали складнощів адаптації в нових країнах. Їм довелося вчитися пристосовуватися до нового життя, законів та правил, знаходити роботу і житло, а також спілкуватися з місцевими мешканцями. Ускладнює цей процес те, що вони одночасно турбуються за своїх родичів та близьких, які залишилися в Україні.

Багато проблем виникає через незнання мови. Мовний бар'єр ускладнює не лише розуміння культурного контексту та побутових справ, але й оформлення необхідних для легалізації документів. Більшість респондентів вказали на проблеми з рівнем володіння мовою приймаючої країни, що становить виклик для адаптації, особливо для дітей.

Основними проблемами, з якими стикаються українці за кордоном, є відсутність правової інформації, незнання законів та процедур, нерозуміння менталітету місцевих жителів, проблеми з працевлаштуванням та житлом, а також недостатність медичної допомоги та низький рівень культури споживання [9].

Також варто зазначити, що деякі мігранти відзначають наявність корупції та велику кількість наркозалежних у приймаючих країнах, що стає додатковими факторами, що ускладнюють адаптацію.

Зазвичай, українці, що переселилися за кордон через війну, пройшли кілька етапів інтеграції в приймаючих країнах ЄС. На початку війни багато з них знаходили житло самостійно, але згодом доводилося звертатися за допомогою до держави. Інтеграція передбачала проживання в гуртожитках під опікою соціальних служб протягом перших місяців, а потім можливість оренди житла. Після шести місяців, якщо не знайдено роботу, надавалася допомога у вигляді мінімального доходу.

Українці отримували підтримку від волонтерів, місцевих жителів та гуманітарних організацій. Проте важливо відзначити, що адаптація залежала від рівня допомоги та готовності місцевих спільнот приймати мігрантів. На

жаль, не у всіх випадках адаптація була успішною через відмінності у менталітеті, культурі та мові.

Населені пункти, куди потрапляли мігранти, також впливали на їхню адаптацію. У невеликих містах або селах, де спільнота була згуртованою, адаптація була легшою через наявність соціальних зв'язків та підтримки громади.

ВИСНОВКИ

Міграція в умовах війни створює низку складних проблем, які впливають як на мігрантів, так і на країни, які їх приймають. Перш за все, безпека мігрантів під час переїзду та в зоні конфлікту стає критичним питанням, оскільки вони можуть стати жертвами насильства та інших злочинів. Гуманітарна криза розгортається через нестачу основних потреб, таких як їжа, вода та медична допомога. Економічні труднощі також виникають у приймаючих країнах, які мають вирішувати проблеми, пов'язані зі збільшеним навантаженням на систему охорони здоров'я, освіти та інфраструктури. Інтеграція мігрантів у нове суспільство часто стає проблемою через культурні відмінності та соціальні конфлікти. Політичні маніпуляції також можуть ускладнити ситуацію, а психологічні проблеми, такі як посттравматичний стрес, потребують уваги та підтримки. Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу, який враховує як гуманітарні, так і політичні аспекти міграції в умовах війни. У сучасному світі міграційні процеси стають все більш складними та багатограними, охоплюючи всі країни та регіони. Масштаби міграції оцінюються мільйонами людей, що перетинають державні кордони щорічно з різними цілями та наслідками. Міжнародна міграція включає в себе різноманітні форми та типи, відзначаючись територіальними переміщеннями осіб через державні кордони з різним характером та тривалістю перебування.

Основний фокус управління міграційними процесами нині спрямований на розвиток ефективних стратегій та політик для підтримки мігрантів та інтеграції їх у суспільство. Вирішення проблем незаконної міграції та сприяння легальній трудовій міграції стають ключовими завданнями для держав та міжнародних організацій.

В цілому, міграція впливає на соціальний, економічний та політичний розвиток країн та регіонів, створюючи нові виклики та можливості. Ефективне управління міграційними процесами є важливою передумовою для забезпечення стабільності та процвітання в сучасному світі.

Пізнання теорій допомагає краще зрозуміти причини та наслідки міграції, а також розробляти ефективні політики управління міграційними процесами для забезпечення економічного зростання, соціальної стабільності та захисту прав мігрантів. У результаті аналізу факторів, що впливають на міграцію населення, можна зробити кілька висновків. Демографічні та політичні аспекти також важливі, зокрема у контексті різноманітних регулювальних заходів та впливу глобальних подій. Узагальнюючи, можна стверджувати, що основним домінантним мотивом міграції залишається прагнення поліпшити економічне становище та забезпечити кращі умови життя.

Україна активно розвиває свою міграційну політику, яка базується на ретельному законодавчому забезпеченні і враховує поточні та майбутні виклики суспільства. Запровадження прогнозування міграційних процесів є ключовим елементом управління цією сферою, що дозволить країні адаптувати свої стратегії відповідно до змін у суспільстві та світових тенденцій. Прогнозування сприятиме оптимізації регіонального управління та забезпечить зростання ефективності міграційної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку країни та інтеграцію мігрантів в українське суспільство. У зв'язку зі складними обставинами в Україні, значна кількість людей змушені шукати притулок в країнах Європейського Союзу. Процес реєстрації та надання тимчасового захисту різний у кожній країні, і він ще не завершився в усіх державах. Багато людей вибирають не реєструватися відразу, маючи можливість перебувати на території ЄС без цього. Проте багато країн ініціюють програми та заходи для надання підтримки біженцям з України, що демонструє гуманітарний підхід та солідарність. Зростаюча кількість людей, які продовжують свій шлях до інших країн, свідчить про необхідність координації зусиль та співпраці між державами для ефективного управління міграційними потоками і надання необхідної допомоги біженцям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамовський В. Депортації як форма державного терору в Україні (1930–1950-ті рр.): спроба термінологічного та історіографічного аналізу. Історія України: маловідомі імена, події, факти. К., 2007. Вип. 34. С. 255–268.
2. Гаврилов В. Сільська молодь Північного Лівобережжя у відновленні промисловості Донбасу в перші повоєнні роки. Нові сторінки історії Донбасу. Донецьк, 2000. Кн. 8. С. 198–210.
3. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах. Кн. 1, ч. 1–2 / Відп. ред. В.М. Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 351 с.
4. Шипік Н. Соціально-демографічні процеси в Донбасі в 1943–1955 рр.: Автореферат дис. ... к.і.н. Донецьк, 2005.
5. Сімахова А. О., Церковний І. О. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 4(102). С. 61–64. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema2022-4\(102\)-61-64](https://doi.org/10.26642/ema2022-4(102)-61-64).
6. International Migration Law. Glossary on Migration. Geneva. URL : https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf
7. Відновлення України через діалог усіх українців світу. Об'єднавшись – зробити неможливе, всупереч усьому! УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3605567-vidnovlenna-ukraini-cerez-dialog-usih-ukrainciv-svitu-obednavsis-zrobiti-nemozlive-vsuperecusomu.html>
8. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства. Центр Разумкова. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf>
9. Голота Н. П., Михайлов Р. І., Машталір, М. О. Вплив цифровізації на міграційні процеси: правові аспекти. Академічні візії. 2023. № 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/257>.

10. Жирий К. У Нацбанку розповіли, що буде з ВВП України в найближчі роки. Уніан. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/u-nacbanku-rozpovili-shcho-bude-z-vvp-ukrajini-v-nayblizhchi-roki12123285.html>.
11. Заболотна О. Яким має бути повоєнне відновлення України і що влада робить не так? URL: https://lb.ua/news/2023/07/21/566141_vidbudovuvati_naoslip_yakim_maie.html
12. Кількість робочої сили в Україні до 2050 року зменшиться на 30%. Inventory. 2019. URL: <https://investory.news/kilkist-robochoi-sili-v-ukraini-do-2050-roku-zmenshitsya-na-30>.
13. Кудин С. І., Федик М. В., Фурман Д. Г. Управління людським капіталом в умовах пандемічної нестабільності. Наукові перспективи. 2022. № 4(22). С. 194–207. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-194-207](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-194-207).
14. Малиновська О. А. Репатріація (Енциклопедія історії України). URL : <http://www.history.org.ua/?termin=Repatriatsiia>
15. Ненароджене економічне зростання. UIFuture. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/dopovidnenarodzhene-ekonomichne-zrostannya>.
16. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України В. Зеленського. Зе!команда. URL : <https://program.ze2019.com/>
17. План відновлення України. Відновлення України. URL : <https://recovery.gov.ua/>
18. Повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграції в суспільно економічне життя держави. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-oftemporarily-displaced-citizens.pdf>.
19. Подра О., Петришин Н. Міграційні процеси в Україні: обсяги, причини та наслідки. Economic Analysis. 2021. Volume 31. No. 3. URL: www.econa.org.ua.

20. Попик О. Екологічно-економічні аспекти міграційних процесів. Економіка та суспільство. 2022. № 36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-39>.
21. Потапенко В. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні. Нац. ін-т стратег. дослідж., 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf
22. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>
23. Томашук І., Болтовська Л. Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки. Економіка та суспільство. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-50>.
24. Центр Разумкова. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. 2017. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.
25. Швець М., Задаля Д. Поняття та види суб'єктів міграційних процесів. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. URL: https://pravo.khmnpu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/26/zbirnyk_2022.pdf#page=257.
26. Щербанюк О. В. Міграційні процеси та подолання кордонів: діапазони переміщення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Т. 2 № 73. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/269005>.
27. Bijak J. Forecasting international migration: selected theories, models and methods Central European Forum for Migration Research: CEFMR Working Paper No. 4/2006. 2006. P. 5.

28. Chiswick B.R. The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-born Men. *The Journal of Political Economy*. 1978. Vol. 86. № 5. P. 897–921.
29. Hicks J. *The Theory of Wages*. L., 1932.
30. Kalinowska B., Knapinska M. Review of Chosen Migration Theories. 2013. P. 45-54.
31. Katz E., Stark O. Labor Migration and Risk Aversion in Less Developed Countries. *Journal of Labor Economics*. 1986. Vol. 4. № 1. P. 134–149.
32. Piore M. *Birds of passage. Migrant labour and industrial societies*. – New York: Cambridge University Press, 1979. 240 p.
33. Robinson C., Tomes N. Self-Selection and Interprovincial Migration in Canada. *The Canadian Journal of Economics*. 1982. Vol. 15. № 3. P. 474–502.
34. Sjaastad L. A. The Costs and Returns of Human Migration // *Journal of Political Economy*. 1962. Vol. 70. № 5-2. P. 80–93.
35. Sjaastad L.A. The Costs and Returns of Human Migration // *Journal of Political Economy*. 1962. Vol. 70. № 5-2. P. 80–93.
36. Stark O. Rural-to-Urban Migration in LDCs: A Relative Deprivation Approach. *Economic Development and Cultural Change*. 1984. Vol. 32. № 3. P. 475-486.
37. Stark O. Rural-to-urban Migration in LDCs: a Relative Deprivation Approach. *Economic Development and Cultural Change*. 1984. Vol. 32. № 3. P. 475-486.
38. Stark O. *Tales of Migration without Wage Differentials: Individual, Family and Community Contexts: ZEF Discussion Paper on Development Policy No. 73*. University of Bonn: Center for Development research, 2003. 22 p.
39. Stark O., Bloom D.E. The New Economics of Labor Migration // *The American Economic Review*. 1985. Vol. 75. № 2. P. 173–178.
40. Theodore W. Schultz, Theodore William *Investing in people: the economics of population quality*. London: University of California press, 1981. 173 p.